

állomását ismerhetjük fel, a lágy stíluskorszak hazai emlékét, egyben Magyarország eddig egyetlen ismert kőből faragott Vir dolorum szobrát.[39\(45\)](#)

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: Cunpald fecit A petőházi kehely és a frank térítés kezdetei a Dunántúlon II. rész

**218 Bóna István: Cunpald fecit
A petőházi kehely és a frank térítés kezdetei a Dunántúlon
II. rész**

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: Cunpald fecit A petőházi kehely és a frank térítés kezdetei a Dunántúlon II. rész / A kehely formai kapcsolatai

A kehely formai kapcsolatai

A petőházi kehelynek az előkerülésétől eltelt nyolcvan év alatt egyetlen állandó formai párhuzama volt és van mind a mai napig: a kremsmünsteri Tassilo-kehely. Mikor ezt ismételtelen leszögezzük, egyúttal gyorsan azt is hozzá kell tennünk, hogy az első évezredből ránk maradt nyugati kelyhek száma sem gyarapodott ez alatt az idő alatt, tehát ma ugyanazzal a néhány darabból álló összehasonlító anyaggal dolgozunk, mint elődeink. Ilyenformán céltalan lenne a Cunpald-kelyhen azokat az összehasonlító vizsgálatokat elvégezni, amelyeket a Tassilo-kehellyel kapcsolatban úgyis majd minden évtizedben megtettek, ha nem vennénk be vizsgálatainkba egy-két új leletet, főleg pedig új szempontot.

Nézzük először a Tassilo-kelyhet. Eltérések: a Tassilo-kehely cuppája jóval karcsúbb, serlegszerűbb, átmérőjének és magasságának indexe 7–6, míg ugyanez a szokatlanul széles Cunpald kelyhen 10–7. Nyakgyűrűje széles, hangsúlyozott – ténylegesen a kehely része –, míg ugyanez a petőházi kelyhen alárendeltebb jelentőségű. Nodusa is lényegesen nagyobb, önálló, harmonikus tagoló szerepe van (amiért is erősebben gömbölyödik), míg a Cunpald-kehely enyhén szögletesedő nodusa sokkal kisebb, kevésbé hangsúlyos, szervesebb egységet alkot a talppal. Még a leginkább hasonló talpak aránya is eltérő, a Tassilo-kehelyé nyúlánkabb, míg a petőházi ebben az esetben is szélesebb, zömökebb.

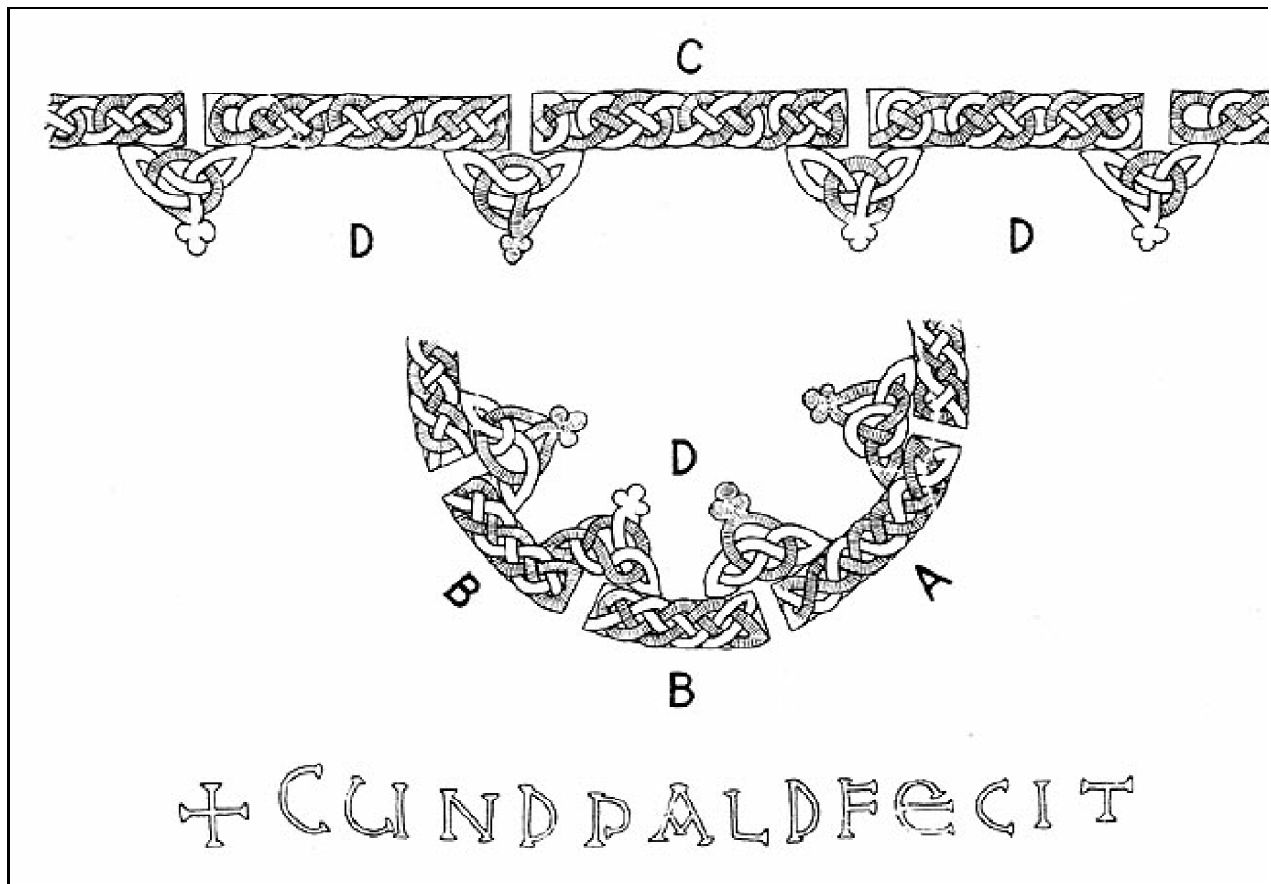
Hasonlóságok: Ha a matematikailag is kifejezhető jelentős aránybeli eltérések ellenére is rokonnak látjuk a két kelyhet, azt elsősorban az azonos harmónia-elv szerinti rész és tömegelrendezésen túl, a két láb hasonlóságának tulajdoníthatjuk. Bizonyos rokonságra gondolhatnánk a két kehely cuppáján és talpán egymással szembenező 4–4 háromszögbe komponált szalagdísz között is. Ez azonban inkább konvergencia, mivel a Tassilo-kelyhen ezeknek a díszítéseknek az ovális képmézök között kitöltő funkcionális szerepük van, sőt egyáltalán az ovális mezők találkozásából keletkeztek, míg a petőházi kelyhen teljesen önállóak.

Végeredményünk: igen is, nem is; nem közvetlen formai kapcsolatra, hanem közös mintaképre, illetve nagyjából egykorú, területileg körülhatárolható, gyakorlatra utal. Mindez azonban mégis feljogosít arra, hogy kelyhünk készülését a kremsmünsteri kehely feliratilag és történetileg leszűkített készülési éve, a 777 körüli időre[61\(46\)](#) tegyük és formai kapcsolatait ehhez mérten vizsgáljuk.

A formai rokonság indít arra is, hogy a Tassilo-kehely keletkezése és mestere körül folyó több évtizedes

vitához, mint érdekelt, szóljunk néhány szót. A Haselofftól részletesen összefoglalt vita⁶²⁽⁴⁷⁾ lényege a kremsmünsteri kehely kétségtelenül bajor történeti felirata és angolszász-ír (insularis) eredetű ornamentikája közti dualisztikus ellentét. Míg az előbbi német, közelebbről bajor (salzburgi) keletkezése mellett szól, az utóbbi szigeti műhelyre, de legalább is Salzburgban működő angolszász mesterre utal. Noha számunkra Haseloff formai, ²¹⁹stíluskritikai és történeti eredményei teljesen megnyugtatóan valószínűsítik a Tassilo-kehely salzburgi készülését, művének megjelenése óta és annak ismeretében az angolszász threwhiddlei kehelyre való hivatkozással formai alapon is felmerült angolszász rokonságának gondolata.

A cornwalli Threwhiddle kincsből 1774-ben napvilágra került 12,7 cm magas ezüst kelyhet⁶³⁽⁴⁸⁾ a kincsből talált pénzeken 875 előttre, tehát a Tassilo-kehelyhez korban viszonylag elég közelállónak kelteznek. A kehely azonban külön tagból álló hosszú nyakával és fordított gömbszelet alakú talpával egyáltalán nem hasonlít sem a Tassilo-Cunpald típushoz, sem más korabeli kontinentális kehelyhez. Ugyanez vonatkozik a threwhiddleihez alakra és korra (850 körül) közel álló hexhami, ún. „utazó” kehelyre⁶⁴⁽⁴⁹⁾, amely azonban aranyozott bronz anyagával és 12 cm-es magasságával a Cunpald-kehelynek közel egykorú funkcionális párhuzama.

Az angliai püspöksírokban talált román kori sírkelyhek⁶⁵⁽⁵⁰⁾ hosszú, karcsú nyaka, széles csészéje, rövid vagy félgömb-alakú talpa az angolszász kelyhek továbbfejlődése, tehát a kelyhek önálló formai csoportját

alkotják.

A Tassilo-kehellyel nagyjából egykorú nyugat-európai kelyhet mindössze hármat ismertünk. Ursus diaconus Zamoneben (Trentino) talált és Feltreben őrzött 21 cm magas ezüst kelyhe bizonytalan korú (6–9. század között),⁶⁶⁽⁵¹⁾ talpa és nodusa egészen másféle, viszont a talpához képest szokatlanul nagy és mély csészéje emlékeztet a petőházira.

220Már Hampel említette Szent Ludger Werdenben őrzött kelyhét, amelyet 809-ben az apátpüspök sírjába helyeztek, és amely a translatiokor került ismét elő. A kehely felirata kronogrammot rejt magában, a 783. évet, nyilván a készülés dátumát.⁶⁷⁽⁵²⁾ A 12 cm magas és 7 cm cuppa átmérőjű kis kehely azonos magas a Cundpald-kehellyel. Cuppája kisebb, féltojás alakú, egyébként hasonló lába sokkal nyúlánkabb, nodusa másféle. A rézből kalapált és arannyal befuttatott Ludger-kehely nemcsak magasságra, hanem technikára is rokona a petőházi kehelynek. Feliratától eltekintve díszítetlen.

Végül a St. Martin des Champs-i kehely készületi technikájára nézve és niello díszítésénél fogva a Tassilo-kehelyhez kapcsolódik. A Grimfridus presbyter nevét viselő kehely⁶⁸⁽⁵³⁾ 15 cm magas, cuppaátmérője 9 cm, leírása, de fényképe alapján is öntött bronz. Az egykori tűzaranyozás nyomai ma már csak a talpán maradtak meg nagyobb foltokban. Keltező adatai nincsenek, korát a 7–8. századra teszik. Formailag nincs köze kelyhünköz, kivéve a külön darabból öntött nodus alsó és felső szélén alkalmazott gyöngyözött közgyűrűket, amely szintén a Tassilo-kehelyhez kapcsolja.

A késő-meroving-kori kelyhek, közelebbről, a Tassilo-kehely eredete szempontjából nagyon jelentős leletet közölt és elemzett a közelmúltban Ks. Vinski–Gasparini.⁶⁹⁽⁵⁴⁾ A már említett lelet a dalmáciai Stare Vrlike-n talált kis, 6,2 cm magas, ezüsből öntött füstölőedény. Szintén 6,2 cm széles, féltojás alakú csészéjével és alacsony talpával miniatűr kehelyre emlékeztet. A füstölőt fontos szálak fűzik a Tassilo- és Grimfridus-kehelyhez. Az előbbihez a mélyen vésett ornamentika, a díszítés árkádos kompozíciója, a minták niello keretelése és a mértani minták aranyozása, ami színhatásban is közel hozza őket; az utóbbihoz a rokon niello virágszirom-minták. A Stare Vrlike-i füstölő tehát szilárd háromszöget képezett az eddig egymáshoz csak lazán kapcsolódó Tassilo- és Grimfridus-kelyhekkel, eddig nem ismert európai egyházművészeti horizontot alkotva. A szerzőnő helyesen vezeti vissza a füstölő ékvéséses ornamentikáját germán népvándorláskori előzményekre. Elfogadjuk éppen ezért azt az érvelését is, amellyel a füstölőt a Tassilo-kehelynél korábbi időre, a 8. század közepére keltezi, készületi helyét pedig az É-Itália–Rajna–Közép-Dunavidék által bezárt vidékre teszi.

Ami a mi szempontunkból ebből fontos, az, hogy a füstölő peremén és talpán gyöngyözött szegély fut, a cuppát a talppal pedig szélesebb, gyöngyözött nyakgyűrű köti össze.

A felsorolt párhuzamokból a következők derülnek ki: A 8–9. századi Nyugat-Európában egyidőben s nyilván más céllal és rendeltetéssel technikailag kétféle kelyhet készítettek. A kétféle kehely mögött két különböző műhelyagyománnyal lehet számolnunk:

1. Bronzból vagy ezüsből öntött nagyobbméretű díszkelyhek (Tassilo-, Grimfridus-, Ursus-kelyhe).
2. Rézből kalapált, mindennapi használatra készített, kisebb méretű (általában 12 cm körüli magas) kelyhek (Ludger-, Cundpald- és St. Cuthbercht-kelyhe, a hexhami kehely).

221Mindkét kehelyfajtát elkészülte után arannyal vagy ezüsttel vonták be.

Kelyhünk formailag a kontinentális kelyhek csoportjába tartozik. Összképre legközelebbi rokona a

Tassilo-kehely, coppája Ursus kelyhére emlékeztet, míg lába Ludger kelyhével is összevethető. Öntött bronz nyakgyűrűje a Tassilo-Grimfridus-Stare Vrlika csoporthoz kapcsolja. Formai rokonai és összetevői tehát a kontinens öntéssel dolgozó műhelye felé mutatnak, a közép-európai, délnémet körre. Kalapált technikáját és méretét azonban nem műhelyhagyományok, hanem az öntött kelyhektől eltérő gyakorlati rendeltetése szabta meg.

Láttuk, hogy az angolszász kelyhek és a románkori angol kelyhek között bizonyos formai rokonság, továbbfejlődés tapasztalható. Ez az ősi, helyi hagyományokat követő ötvöstradíció a kontinensen is megfigyelhető, és fontos adatokat szolgáltat nemcsak a Tassilo-Cundpald típus kontinentális eredetére, hanem hazájára is.

Falke a Nancyban őrzött St. Gozelin (touli püspök 922–962) kehely egyes elemeit a Grimfridus-kehellyel összevetve, arra a gondolatra jutott, hogy mindkettő lotharingiai munka.⁷⁰⁽⁵⁵⁾ Ugyanakkor a Cundpald-kehely széles coppáját is a Gozelin-kehely csészéjével vetette össze. Ezt a korban nem messze álló lotharingiai párhuzamosítást azonban maga sem folytatja, amikor kelyhünket a Tassilo-kehellyel hasonlítja össze.

A 10–11. századból ránk maradt kelyhek közül legközelebb állanak a petőházihoz az Osdag (989), Diethmar (1044) és Hezilo (1079) hildesheimi püspökök sírjaiban talált kelyhek.⁷¹⁽⁵⁶⁾ Mindhárom ezüsből készült, kissé ívelt falú csonkakúp alakú talpuk kisebb-nagyobb bevéveléssel szervesen folytatódik a velük egy lemezből készült, kidomborított nodusban. Nemcsak talpuk és nodusuk közeli rokon a Cundpald-kehellyel, de nyilván a kelyhek összeszerelése is, mivel mindhárom noduson 1–3 tagú öntött gyöngyözött nyakgyűrű felett helyezkedik el a széles szájú, de inkább féltojásra emlékeztető cuppa.

Mindhárom hildesheimi kehely alakját és technikáját tekintve a Cundpald-típus általános formai leszármazottjának tekinthető. Egy következő hildesheimi püspök, Udo (1114) sírjában talált ezüst kehely,⁷²⁽⁵⁷⁾ – bár még mindig emlékeztet típusunkra – már a következő fejlődés csíráit hordja magában.

Poppo trieri érsek (1049) 5 cm magas kis arany kelyhét⁷³⁽⁵⁸⁾ már Foerk helyesen sorolta típusunk formai rokonai közé, valamint salzburgi St. Peter székesegyház 10 cm magas, 12. századi kelyhét is,⁷⁴⁽⁵⁹⁾ ami számunkra már csak azért is fontos, mivel a Tassilo-kehely hazájában készült.

A felsorolt példákban levonhatjuk a tanulságot, hogy a német földön készült Tassilo- és Cundpald-kehely 10–12. századi formai leszármazottai szintén német földön, a Trier–Hildesheim–Salzburg bezárta háromszögben élnek tovább.

Ami a nodust a coppával vagy talppal összekötő, öntött gyöngyözött gyűrűket illeti, jól bevált technikai fogásról lévén szó, korántsem tulajdoníthatunk nekik túlzottan jelentős szerepet. A Grimfridus–Tassilo–Cundpald-kelyhekből és a stare vrlikei füstölőből álló korai csoporthoz csatlakozik a 10. század elején Gozelin kelyhe,⁷⁵⁽⁶⁰⁾ amelyen a nodus és a talp között foglal helyet gyöngyözött gyűrű; mindhárom 10–11. századi hildesheimi kehely,⁷⁶⁽⁶¹⁾ a trieri Poppo kelyhe, ²²²a 11. századi Ste Josse sur Mer-i 20 cm magas kétfülű díszkehely⁷⁷⁽⁶²⁾ nodusa alatt és felett alkalmazott gyöngyözött gyűrűkkel; a 12. század eleji német mestertől készített cividalei díszkehely,⁷⁸⁽⁶³⁾ a salzburgi St. Peter 12. századi kelyhe⁷⁹⁽⁶⁴⁾ a mienkhez hasonlóan a nodus és cuppa közé elhelyezett nagygömböcsös nyakgyűrűvel és az Innsbruck-wiltoni díszkehely⁸⁰⁽⁶⁵⁾ (12. sz.), amelyen a nodus alatt és felett alkalmaztak gyöngyözött korongokat.

A gyöngyözött nyakgyűrűkről tehát elmondhatjuk, hogy a kontinensen kialakult frank-német

ötvöshagyományban gyökereznek, folyamatosan használták őket a 12. század végéig, sőt legkésőbbi előfordulásukra éppen az Alpok vidékéről (Salzburg, Wilton) vannak adataink.[81\(66\)](#)

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: Cundpald fecit A petőházi kehely és a frank térítés kezdetei a Dunántúlon II. rész / Ornamentika

Ornamentika

Első pillantásra nem is tűnik szembe, hogy a Cundpald-kehely vésett szalagornamentikája milyen változatos. A kehelyen a következő mintákat találjuk:

A) 3 szálból (egy kettős és egy magányos) fonott futó minta (3. kép). Talpszegély.

B) 4 szálból (két kettős) fonott futóminta (3. kép). Talpszegély.

C) Váltakozó 8-as és háromtagú 8-as mintából összefonott futóminta (3. kép). Cuppa-perem.

D) Háromszögbe foglalt szalagkompozíciók. Nyolc különböző minta (3. kép) a cuppán és a talpon.

A szalagornamentika keleti eredetéről, bejutásáról a korai keresztény művészetbe s elterjedéséről a koraközépkori művészetben már köteteket írtak.[82\(67\)](#) Hampel sem ment bele az „unos-úntalan” ismételt motívum elemzésébe, mindössze arra utalt, hogy a hazai avar műiparban is gyakran előfordul. – Valójában azonban csak a legegyszerűbb s egyben világméretben legelterjedtebb A) (háromszálas) futóminta (amelyet a kutatás akkoriban „langobard szalagfonódásnak” nevezett) gyakori a 6. sz. végétől a 7. sz. közepéig terjedő kora-avarkori leletekben,[83\(68\)](#) míg a 7. sz. végén új keleti népekkel megjelenő sokkal gazdagabb szalagornamentika – azon kívül, hogy szalagfonadék – semmi kapcsolatot nem mutat mintáinkkal.

A Cundpald-kehely értelmezéséhez azonban olyan művészeti körre lenne szükségünk, ahol valamennyi típusunkat lehetőleg egyidőben használták. Nézzük először a fémművesség emlékeit.

Az itáliai langobard aranykereszteken A. és B. motívumunk külön is, együtt is gyakori (igaz, sokszor egyik végükön kígyófej-végződéssel), míg C) motívumunk csak végtelen 8-as szalag alakjában általános.[84\(69\)](#)

A 7. századi gót, frank és burgund fémművesség készítményein, elsősorban bronz díszcsatokra vésvé, gyakori az A) és B) szalagfonat, sőt több ízben együtt [223](#) is előfordulnak.[85\(70\)](#) Egy bronz szíjvégen összefonott 8-as ornamentikánk rokonát is megtaláljuk.[86\(71\)](#)

Míg frank-burgund területen mintáink bronzba vésvé, tehát technikailag is hasonló módon fordulnak elő, addig Dél-Németországban az alamannoknál és bajoroknál bronzba vésett vagy bronzba öntött változataik ritkábbak,[87\(72\)](#) annál gyakoribbak viszont tausírozott vas övdíszeken.[88\(73\)](#)

A vésett bronz és tausírozott vas övdíszeken szalagmintáinkkal a 7. században még párhuzamosan élő germán állatstílus a 7/8. század fordulójától az egész kontinensen elveszti eredeti jellegét, egyszerű szalagfonatokban oldódik fel, illetve halódik.[89\(74\)](#)

A 8. század első feléből ismert kevés délnémet leleten (a 8. századtól kezdve az ír-angolszász missziók hatására eltűnnek a sírokból a mellékletek) pl. a merchingi késnyélen[90\(75\)](#) vagy a gazdag tűzaranyozással is díszített pollingi scramasax tokdíszen[91\(76\)](#) már kizárólag szalagornamentikával találkozunk. A mi

szempontunkból a legjobb párhuzamot, 8-as szalagdíszítményünk közeli rokonát mégsem a fémművesség őrizte meg, hanem a bambergi dóm kincstár ún. Szt. Péter-kése markolatát és tokját borító, gazdag csontfaragás.⁹²⁽⁷⁷⁾ Haseloff, a bambergi szalagfonatokat miniatúrákkal összevetve, megállapította kontinentális eredetüket és a 8. század első felében Bamberg körül működő mester munkájának tartja.⁹³⁽⁷⁸⁾ Dél-Németország, közelebbről Bajorország 7–8. századi ötvös és faragó gyakorlatában tehát A–C szalagmintáink otthonosak voltak.

A brit szigetek fémművességének bonyolult szalagornamentika-kincsében nincs hely ilyen egyszerű kontinentális motívumok számára. A 8. századi athlonei bronz feszület egymásba font végtelen 8-as mintái⁹⁴⁽⁷⁹⁾ épp úgy csak elvi párhuzamok, mint a canterbury korongos fibula egybekapcsolt egyszerű nyolcasai.⁹⁵⁽⁸⁰⁾

Mintakincsünk életét a nyugat-európai kontinentális fémművességben legfeljebb a 8. század közepe tájáig tudjuk követni. Ekkor általánosan helyet ad az angol-ír-germán állatornamentika új, sajátos elemeivel gazdagodott, korai karoling-kori ²²⁴szalagstílusnak. Ezek a korai karoling stílussal díszített tárgyak angolszász előképeket utánoznak és időben éppen a Tassilo-kehely köré csoportosulnak.⁹⁶⁽⁸¹⁾ Koruk Pippin és Nagy Károly uralkodásával esik egybe, a 9. századba már nem nyúlik jelentősen bele, illetve új (növényi elemekből, maszkokból álló, ékkövekkel kombinált) karoling ornamentika váltja fel.

Az egyszerű szalagornamentika ettől az időtől kezdve már csak a bizánci művészetben és peremterületein él, ide számítva a venét-dalmata és a viking szalagornamentikát is.

A fémművesség vésett szalagornamentikáját megvizsgálva, azt szűrhetjük le, hogy a Cundpald-kehely futó szalagmintái a 6–7. század fordulójától a 8. század közepe tájáig virágzó kontinentális stílus körébe tartoznak. Stílusa megelőzi tehát azt a Tassilo-kehellyel 777 körülre, illetve az utána következő évtizedekre keltezett, általában (sőt a kontinensen szinte kizárólag) öntéssel előállított új insularis stílusú állatszalog-ornamentikát, amely az angol-ír missziók művelődési hatásaként a korai karoling korszak művészeti stílusává vált.

Eredményeink még világosabban követhetők, motívumaink eredete és kora még jobban megközelíthető, ha mintáinkat a karoling korszakot megelőző időkben készült kódexek gazdag miniatúra-kincsével vetjük össze.

Az A) háromszálas fonatunk legkorábbi párhuzama a New York-i Morgan Library evangéliumban található,⁹⁷⁽⁸²⁾ amely feltehetőleg Corbie-ban íródott a 700 körüli években. Összes többi párhuzama 750 körül keletkezett. Ezek: az észak-franciaországi műhelyben készült montpellier-i (Bibl. 3) evangélium,⁹⁸⁽⁸³⁾ az oxfordi Bodlean Library 126. sz. ugyanott készült Augustinus-kódexe,⁹⁹⁽⁸⁴⁾ a British Museum Add. 11878. sz. Luxeuil-ben miniált kódexe¹⁰⁰⁽⁸⁵⁾ és az autuni Gudohinus-evangeliarium,¹⁰¹⁽⁸⁶⁾ amelyet 751–754 között fleury-i műhelyben festettek.

A B) négyszálas fonatunkhoz első helyen ismét az autuni Gudohinus-eventeliariumot kell említenem,¹⁰²⁽⁸⁷⁾ továbbá a 760 körül Corbie-ben miniált a parisi Bibl. Nat. kódexei között levő lat. 12190. sz. Augustinus kódexet¹⁰³⁽⁸⁸⁾ és az Ehternachban 775 körül készült a trieri dómban őrzött (61,134 sz.) evangéliumot.¹⁰⁴⁽⁸⁹⁾

A C) fonott 8-as motívum megtalálható a 780 körül Észak-Itáliában miniált karlsruhei LVII. sz. Augustinus-kódexben,¹⁰⁵⁽⁹⁰⁾ a trieri dóm 61,134. sz. – már említett – 775 körül Ehternachban miniált evangéliumában,¹⁰⁶⁽⁹¹⁾ a 770 körül Corbieben készült, leningrádi F. v. I. N. 6. Ambrosius-kódexben,¹⁰⁷⁽⁹²⁾

végül a vitás eredetű, 770 körülre keltezett Wien-Nationalbibl. 1224. sz. Cutbercht-evangeliumban.¹⁰⁸⁽⁹³⁾

225A rendkívül gazdag szigeti ír és angolszász miniált kódexanyagban ezek az egyszerű motívumok épp úgy nem szerepelnek, mint a fémművességben. Az egyetlen kivétel a nagyon korán, még 700 körül miniált dublini Trinity College 57. sz. híres ír Durrow-evangeliarium, amelyben a korabeli európai szalagornamentika valóságos tárházát alkalmazták, s ahol az egyik kereten, alárendelt jelentőséggel, többek között a négy szálból fonott szalagot és ugyanennek egy hosszú 8-as szalagokkal összekapcsolt változatát is megtaláljuk.¹⁰⁹⁽⁹⁴⁾

A problematikus Cutbercht-evangelium a salzburgi püspöki könyvtár számára készült s kezdettől fogva annak a tulajdonában volt, ami számunkra sem lényegtelen. Ha ugyanis elfogadjuk azokat a jól megalapozott véleményeket, amelyek a régebbi elképzelésekkel szemben salzburgi vagy kremsmünsteri munkának tartják,¹¹⁰⁽⁹⁵⁾ akkor kiderül, hogy az időben a petóházi kehelyhez közel álló, azonos motívumokat tartalmazó kódexek kivétel nélkül kontinentális műhelyekben készültek, keletkezésük pedig 750–775 közé tehető.

A Cutbercht-evangelium keletkezésének kérdése számunkra még azért sem lényegtelen, mert újabb fényt vet a Tassilo-kehelyhez való viszonyra. Az európai kelyhek között ugyanis csak a Tassilo- és Cundpald-kelyhen van szalagornamentika s ezt az összefüggést a kutatás igyekezett is – a párhuzam elmélyítése érdekében – kihasználni.¹¹¹⁽⁹⁶⁾ Csakhogy a Tassilo-kelyhen egészen más, sokkal bonyolultabb szalagminta fut, amelynek többek között jó angolszász-ír megfelelője is van, tehát angolszász eredete sincs kizárva – függetlenül attól, hogy angolszász mestere hol működött.¹¹²⁽⁹⁷⁾

Ilyenformán pedig a Tassilo és Cundpald kehely szalagornamentikájának összefüggéséből mindössze annyi marad, hogy fonatdísz mindkettőn előfordul. A kremsmünsteri kelyhen szerepe alárendelt, a képmezőket keretezi, a petóházi kelyhen a főmotívum: a cuppa peremén és talpszegélyén. A Tassilo-kelyhen bronzba öntött bonyolult szalagmotívum található, a Cundpaldon helyi merovingkori hagyományokban gyökerező, különböző vésett fonatok.

Végére hagytam a D) háromszögbe komponált szalagmintát, amelyhez nem találtam párhuzamot. A miniált kódexeken a címlapsarkokat vagy az iniciálékat díszítik háromszögbe vagy egyéb mértani mintákba foglalt, bonyolultan összefonódó szalagdíszek.¹¹³⁽⁹⁸⁾ Ezeket azonban mindenkor egyetlen végtelen szalagból komponálták, míg a mi motívumaink minden esetben legalább két zárt szalagból vannak láncszerűen összefűzve.

Nem kereshetjük mintaképét az insularis eredetű, háromszögbe komponált szalagálat-alakokban sem. Ilyenek a Book of Kells-től¹¹⁴⁽⁹⁹⁾ és a lindisfarnei Gospeltől¹¹⁵⁽¹⁰⁰⁾ a mahndorfi és donzdorfi övdíszeken át¹¹⁶⁽¹⁰¹⁾ a Tassilo-kehelyig követhetők,¹¹⁷⁽¹⁰²⁾ de sokkal bonyolultabb, és ami fő, az állatrészeket mindig hangsúlyozó kompozíciókban.

226A mi motívumainkban a feltételezhető állatfonat-előzmény már nem ismerhető fel, az insularis állatstílus pedig – mint láttuk – a kontinentális szalagstílus elsorvadása után lép fel ismét.

A zárt formákban, pl. kisszíjvégekre vagy más övveretekre komponált kontinentális germán állatornamentika növényi indákká egyszerűsödését figyelhetjük meg néhány késői, 7. századi bajor övkészleten,¹¹⁸⁽¹⁰³⁾ a közvetlen összeköttetésig azonban ezekkel sem jutunk el.

Egyéb hiányában tehát az a feltevés marad, hogy a háromszögbe komponált szalagot mestere – az

évszázados, európai és bajor földön is mély gyökereket eresztett – merovingkori szalagornamentika önálló változataiként rajzolta meg. A változatosság, ami ennek a díszítőstílusnak az egyik lényege, egyáltalán nem lehet meglepő kelyhünkön sem.

Az ékkődíszítésről – nem maradván ránk – kevés mondanivalónk van. A délnémet fémművességben az a szokás, hogy fém dísz tárgyak felületére kis kerek rekeszbe foglalt ékköveket vagy pasztát erősítenek – mint azt már P. R. Reinecke megfigyelte¹¹⁹⁽¹⁰⁴⁾ – a Tassilo-kehely körül csoportosuló korai karoling művészeti alkotásokon lép először fel. O. Tschumi szerint a 8. század végi karoling művészetre jellemző.¹²⁰⁽¹⁰⁵⁾

Kerek rekeszbe foglalt ékköves díszítés van a Tassilo-kehely nodusán is, amelyhez Haseloff – a fenti megállapításokon túl – az engeri evangélium-tábla szíjvég alakú könyvzárját idézi, amelyen korai karoling állatstílus és kerek rekeszben ékkődíszítés van.¹²¹⁽¹⁰⁶⁾ Ezek az adatok megnyugtatóan tisztázzák a bajor eredetű Cundpald-kehely ékkődíszítésének terminus post quem-ét.¹²²⁽¹⁰⁷⁾

Az ékkövek felszerelése a Cundpald-kehelyre szerintem különben sem csak stílus vagy időrendi kérdés, hanem elsősorban minőségi. Püspököktől használt koraközépkori kelyhekről ugyanis korábról is, későbből is fennmaradtak olyan adatok amelyek ékköves díszítésükről szólnak. A Szt. Cutbercht sírjában talált (már említett) 687 körüli kelyhet a translatio iratai ékkövesnek írják le.¹²³⁽¹⁰⁸⁾ Hasonló kehelyről maradt ránk leírás a 825. évi párizsi zsinat aktáiban is,¹²⁴⁽¹⁰⁹⁾ tehát az ékkődíszítés elsősorban „rang” kérdése volt.

A koraközépkorból ránk maradt díszkelyhek jelentős részén valóban ékkődíszítést találunk, így pl. az egyik monzai kehely domborművön, a chellesi, a gourdoni, a st. denisi és a kremsmünsteri kelyheken.¹²⁵⁽¹¹⁰⁾ Különösen jelentős Szt. Gozelin toulai püspök (922–962) kelyhe, amelynek peremén is ékköves díszítés²²⁷ van.¹²⁶⁽¹¹¹⁾ Igaz, hogy az itt említett ékkövek többnyire nem a kelyhek testén, hanem külön szalagpántokon foglalnak helyet, ez azonban a lényegét alig érinti.

A Cundpald-kehely ékkődíszítésében tehát elsősorban „rangemelkedést” látok. Az egyszerűbb, mindennapi használatra szánt kehely ebben a későbbi időpontban feltehetőleg magasrangú egyházi személy által használt kehellyé „lépett elő”. Ez az esemény a legközelebbi régészeti párhuzamok szerint a 8. sz. legvégén következhetett be.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: Cundpald fecit A petőházi kehely és a frank térítés kezdetei a Dunántúlon II. rész / A Cundpald-kehely kora

A Cundpald-kehely kora

Vizsgálatainkat összegezve, a következőket állapíthatjuk meg:

A petőházi kelyhet a 8. században a bajor Cundpald készítette. Cundpald ötvös a korabeli rézmegmunkálás és tűzaranyozás fogásain kívül a kontinentális-későmeroving díszítő-stílus elemei között is otthonosan mozgott. A petőházi kehely feltehetőleg első egyházi megrendelése lehetett, mivel a munka sikeres befejezésekor – a korabeli egyházi ötvösgyakorlattól idegen módon és helyen – a noduson a pogány és félkeresztény germán ötvösök szokása szerint örökölte meg nevét.

Cundpald kelyhéhez a mintát készen kapta a nyugat-európai kontinentális kelyhek sajátos németföldi változatában. A német kelyheknek erre a csoportjára a petőházi kehely korában, de még századokkal

később is, jellemző volt a nodussal egy tagból készített láb és nodust a cuppával összekötő nyakgyűrű. A csészét és a nodust a 7–8. században a kontinensen elterjedt és Bajorországban is használt merovingkori szalagmotívumokkal díszítette. A szalagdíszítést a mester vagy műhelyének valamelyik tagja az ugyancsak merovingkori hagyományban gyökerező, de egyénileg áltaformált, háromszögbe komponált változatos szalagdíszítéssel egészítette ki.

A minden ízében bajor kelyhen az egyetlen idegen elem az angolszász *capitalis maiuscula* betűkből álló felirat. Hasonló *maiuscula* feliratot más korabeli kontinentális kehelyről és fémtárgyról nem ismerek. Az angolszász *maiuscula* abc a Bonifatius-féle angol misszióknak a független bajor hercegség területén a 730-as években elért sikerei nyomán verhetett egy időre gyökeret.

A petőházi kehely keltezésére a következő adatokat vehetjük számításba: formájához a Tassilo-kehely készülési évét + – 777. Vésett szalag díszítése korábbi a korai karoling stílus hivatalos bajor-földi térhódításánál (788), elméletileg azonban a korai karoling stílusú Tassilo-kehelynél is (777). A Cundpald-kehely vésett szalagornamentikája a fémművességben virágkorát a 7. században élte, legkésőbbi emlékei Dél-Németországban a 8. sz. közepéig követhetők. Motívumait miniatűr kódexekkel összekötve, a 750–775 közötti éveket nyertük. Angolszász *maiuscula* írás 739–788 között képzelhető el Bajorországban, a Tassilo-kehely kontinentális *maiusculái* alapján azonban elméletileg inkább 777 előtt. A Cundpald név-alak hangsúllyal 8. századi, ritkábban 9. sz. eleji névsorokra jellemző, „pald” végződése elsősorban 788 előtt általános. Végül az ír Virgilius salzburgi püspökké szentelése (767–784) után már nehezen képzelhető el egy egyházi célra készült munkán olyan félpogány ötvös hivalkodás, mint amilyen kelyhünkön olvasható. Virgilius korának a helyi kontinentális típusú, angolszász és korai karoling díszítőelemeket viselő, személytelen Tassilo-kehely felel jobban meg.

228 Mindezek alapján a Cundpald-kelyhet korábbinak, – pontosabban: korábbi stílusúnak – tartom a kremsmünsteri kehelynél. Készülését a salzburgi egyházmegye területén fekvő bajor ötvösműhelyben a 760–770 körüli években sejtem.

Ez az eredmény szöges ellentétben áll azokkal az eddigi véleményekkel, amelyek a Cundpald-kelyhet a Tassilo-kehely szerény utáztatának vélik. A valóságban, a közös németföldi előképekre visszavezethető lábon és felépítésen kívül, kevés közvetlen rokonság állapítható meg a két kehely között. A Tassilo-kehely fejedelmi megrendelésre készült s eredetileg sem mindennapi egyházi célra, hanem díszkehelynek. Nem lehet közös a műhelyük, mivel más a technikájuk. Más hagyományban gyökereznek díszítő mintáik, másfajta a feliratuk – eltekintve a díszkehely egyéb részleteitől.

A Cundpald-kehely az utolsó önálló bajor herceg uralma alatt virágzó bajor ötvösség sajátos és egyéni készítménye s mint ilyen, joggal foglalhat el önálló helyet az európai koraközépkori művészetben.

Hátra van még a kérdés, kinek a számára, milyen céllal készülhetett a kehely.

Méreteik alapján a hasonló kelyheket általában ún. „utazó kehelynek” szokták tartani, valójában azonban egyszerűen mindennapi használatra készült kelyhekről van szó. Tulajdonosa, használója mégsem lehetett vándor misszionárius szerzetes vagy egyszerű pap. Valószínűtlenné teszi ezt gazdag aranyozása és díszítése.

Különbéleg legendákból és zsinati aktákból tudjuk, hogy a 9. sz. előtt az arany, aranyozott vagy ezüst kehely ritkaságszámba ment. A Vita Columbanii pl. megemlíti, hogy a szent egyszerű rézkelyhet használt. [127\(112\)](#) A németiség nagy angolszász apostola, Bonifatius a 8. sz. közepe táján a fakelyheket kedvelte. [128\(113\)](#)

Általánosan használták kehelynek az üveget, az ökörszarut, a rezet és a bronzot. Használatuk ellen csak a 8. sz. végétől, a 9. századtól kezdenek pápai rendelkezések és különböző zsinati határozatok fellépni, a szarvat pl. csak 786-ban tiltják el,¹²⁹⁽¹¹⁴⁾ míg a réz és sárgaréz ellen csak a 9. században lépnek fel először. Ez azonban nem sokat használt. Angliában pl. még a 9–10. században is egyházi, és királyi rendeletek sorával kellett az üveg és fa kelyheket tilalmazni.¹³⁰⁽¹¹⁵⁾

A mi szempontunkból lényeges határozat maradt fenn Regino prümi apát kánon-gyűjteményében az Admonitio Synodalis-ban, egy kétségtelenül 9. századi zsinati határozat, amely a papok gyakori rosszulléte miatt megtiltotta a rézkelyhek használatát és elrendelte, hogy aranyból, ezüstből, nagyon szegény egyházaknál legfeljebb ónból kell lenniük.¹³¹⁽¹¹⁶⁾ A petőházi kehely már évtizedekkel e rendelkezés előtt gondosan aranyozva volt, tehát nyilván azon német egyházi körök számára készült, akiket a 8. század közepén Bonifatius állítólag ezekkel a szavakkal ostromozott: „Quondam sacerdotis aurei ligneis calicibus utebantur, ²²⁹nunc e contra lignei sacerdotis aureis utuntur calicibus”¹³²⁽¹¹⁷⁾ –, s ha a szent püspök korholó szójátékát nem is kell szó szerint elhinnünk, mindenesetre magasrangú egyházi férfiú számára, gazdag egyház megrendelésére készült.

A második időrendi korszak a kehely használatában a 8–9. század fordulója, amikor az ékkövek felszerelésével ténylegesen magas egyházi méltóság használatába került. Harmadik időrendi periódusa a földbe kerülés volt.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: Cunpald fecit A petőházi kehely és a frank térítés kezdetei a Dunántúlon II. rész / A lelőkörmények

A lelőkörmények

A középkorból ránk maradt kelyhek háromféleképpen vészelték át az évszázadok viharait: 1. kincstárakban, 2. elrejtett kincsben, 3. sírban.

1. A székesegyházak és apátságok kincstáraiban általában a legkiválóbb alkotások, díszkelyhek maradtak ránk. Ilyenek pl. a gourdoni Sigismund-kehely, a velencei S. Marco-kincstárban őrzött, 1204-ben Bizáncban rabolt páratlan szépségű kelyhek és ilyen a kremsmünsteri Tassilo-kehely is. – Már csak másodlagosan sorolhatjuk ebbe a csoportba azokat az eredetileg sírba tett kelyheket, amelyek translaticiok alkalmával napvilágra kerülve, szintén a dómok kincstárait gyarapították.

2. Kincsben találták az angolszász trewhiddlei és hexhami kelyheket. Mindkettő elrejtett pénzzel és egyéb értéktárgyakkal együtt került elő. Ez a körülmény szerintem kizárja, hogy a petőházi kehely is egy kincs egyik darabja lenne, a kísérőleletnek ugyanis okvetlenül híre ment volna.

A két első módot kizárva, marad a harmadik – hagyományos – lehetőség, ti. hogy kelyhünk sírból került elő. És valóban a 8–13. századból ismert nyugat-európai kelyhek 90%-a ilyen módon, sírokban maradt ránk.

Az általam ismert legkorábbi olyan püspöksír, amelybe kelyhet és patenát mellékeltek, 1911-ben Antiochia közelében, az Orontes melletti Rihaban került elő.¹³³⁽¹¹⁸⁾ Korát a 6. századra teszik.

Az angolszászok nagy térítője, Szent Cutberchtnek (687 körül) durhami sírjában az 1104. évi translaticokor patenával együtt aranyozott bronz kelyhet találtak, amely azóta, sajnos elveszett.¹³⁴⁽¹¹⁹⁾ Szent Ludger (809) kelyhét már említettem. A 788-ban készült, méretében és kivitelében a petőházihoz közeli rokon

kehely 20 évi használat után kísérté el a szentet.[135\(120\)](#)

Adataink a 10–11. század fordulójától kezdenek rohamosan szaporodni. Kehely került elő Osdag (989), Diethmar (1044) és Hezilo (1079) hildesheimi, Eberhard (1042) bambergi, Poppo (1047) trieri, Reginbald (1039) speyeri, Theoduin (1075) liègei, Bernulf (1054) utrechti, Adalvard (1072) skarai. Birin dorchesteri és I. Friedrich (1084) münsteri püspökök sírjában.

A 6–11. századi sírokban talál kelyhek egyike sem temetkezési célra készült ún. sírkehely, de nincs közöttük díszkehely sem. A legtöbb ezüsből, aranyozott vagy ezüstözött rézből és bronzból van, sőt még egy színarany is akad. Számos darabon fordul elő felirat és díszítés. Méretük általában kicsi (az 5 cm-es arany példánytól eltekintve) 12–17 cm között váltakozik. Mint említettem, ezeket a kisméretű kelyheket többen „utazó kehelynek” szokták nevezni. Valójában kisebb méretű, napi használatra készült kelyhekről (calices [230](#)quotidiani) van szó. A legtöbbről megállapítható, hogy nem új állapotban került sírba (a werden Ludger-kehely esetében erre évszámok bizonyíték van), több példánynak, pl. a hildesheimieknek határozottan régies formájuk van. A sírba helyezés dátumát tehát sok kehelynél évtizedekkel is későbbinek vehetjük a készülésnél.

A 12. századtól kezdve a mindennapi kelyhek mellett megjelennek a sírkelyhek. Többé-kevésbé ilyenek már Udo (1114) hildesheimi, I. Adalbert (1137) mainzi, II. Konrád von Sternberg (1192) worms, Flambard (1128) és Geoffry Rufus (1140) durhami püspökök ezüst vagy ezüstözött kelyhei. Ebben az időben tűnnek fel az első sírkelyhek Közép-Európa keleti felében is. A prágai vár B. udvarának román kori templomában talált kis, 12. századi bronz kehely és patena minden bizonnyal az egyik prágai püspök sírját jelzi. Kifejezetten sírkehely a kalocsai székesegyház érseksírjában talált bronz és ezüst példány is.

Ugyanúgy vagyunk a 13. században Absolon (1201) lund, Hubert Walter (1205) canterbury, Theoderich (1242) és Heinrich (1286) magdeburgi, Hervée (1223) troyesi, Michael de Villoiseau (1260) angersi, Bernard Calvus (1240) vichy-i, Walter Cantelupe (1266) worcesteri, Nicholas de Longespée (1297) salisbury, Grostate (1253) és Richmond de Gravensend (1279) lincolni, Thomas de Bitton (1292–1307) exeteri, továbbá név szerint nem azonosítható 13. századi mainzi, trieri, sensi, yorki, salisbury, chicesteri és herefordi püspöksírok kelyheivel.

A 13. századtól kezdve találkozunk először kehely-melléklettel apátok sírjaiban is. Ilyen pl. a Henry of Worcester (1263) eveshami apát, vagy a lengyelországi lenczycai apátság 21. sírjában talált ezüst kehely és patena.[136\(121\)](#)

Az Európa különböző országaiból a 7–13. század közötti időből felsorolt püspökök kelyhünk értelmezésére nézve fontos adatokat szolgáltatnak. Megtudjuk ugyanis belőlük, hogy csak magas egyházi méltóságok sírjaiba tettek kelyhet és patenát. A tárgyalt időszakban 43 érsek és püspök sírjának melléklete a kehely, apátsírban csak kettőben fordul elő, de mindkét esetben csak a 13. században.[137\(122\)](#)

Feltételezhetjük tehát, hogy a petőházi sírba a koraközépkornak hazánk területén működött térítő püspököt temettek el! Ennek a püspöknek a sírjába került méltóságának jeleként a bajor Cundpald – feltehetőleg a püspök által ékkövekkel díszített – alkotása, talán az a kehely, amelyet az elhunyt egyházi férfi munkája során a legtöbbet használt.

De hol temették el ezt a püspököt?! Nyugodtan feltételezhetjük: templomban. A legutóbbi évtizedek módszerükben is egyre finomódó régészeti kutatásai túlhaladottá tették az európai koraközépkori „kóbor” térítő püspökök és misszionáriusok „szabadtéri tevékenységéről” hangoztatott régebbi elképzeléseket. A

bombasújtotta román és gótikus székesegyházak helyreállítása során végzett ásatások, majd a meglepő eredmények nyomán tervszerűvé vált kutatás, egymás [231](#) után tárta fel ezek alatt az épületek alatt a korábbi karoling-, és merovingkori, sőt ókeresztény templom-előzményeket (Paris–St. Denis, Nivelles, Xanten, Trier, Köln, Salzburg, Morken stb.). Számos helyen bukkantak elő – elsősorban az egykori római birodalom határain kívül – a kőtemplomok alatt korábbi karoling vagy meroving kori cölöpszerkezetű fatemplomok nyomai (Nivelles-Notre Dame, Grobbendonk, Maastricht-Notre Dame, Breberen, Pier, Paulenberg, Doveren, Rommerskirchen stb.), a közelmúltban tárták fel egy román templom alatt a dán királyok székhelyén, Jellingben az egykori pogány szentély helyére épített első fatemplomot (10. sz.) is. [138\(123\)](#)

A templomok belsejében egyházi személyek és világi urak temetkeztek, körülöttük a köznép. Magyarországon a zalavári récéskúti bazilika alatt Sós Ágnes 3 hajós, 29 m. hosszú fa bazilika nyomaira bukkant a 9. sz. első feléből. [139\(124\)](#) A frank uralom korai szakaszában ilyenek Pannóniában is épültek, körülöttük és bennük temetkeztek.

Nincs kizárva tehát, hogy karoling-kori fatemplom állott Petőházán is és ilyenben temették el a püspököt, s mivel épületalapokról nem esik szó egyik beszámolóban sem, talán ez is a legvalószínűbb. Elképzelhető azonban más is.

Ahogy a fatemplomok előbukkanása gyakorlatilag is rávilágított arra az elméletileg is egyedül elfogadható álláspontra, mely szerint a keresztény térítésnek, a keresztény istentiszteletnek elengedhetetlen tartozéka a templom (amit csak a térítés legkezdetén ideiglenesen helyettesíthet szabadtéri istentisztelet), [140\(125\)](#) úgy az ásatások azt is kiderítették, hogy kőtemplomok építése, római kori ókeresztény templomok átépítése szintén az állandó gyakorlat közé tartozott püspöki templom esetében egyenesen szükségszerű volt.

A rómaiaktól soha meg nem szállt Írországból már az első misszionáriusok kő imaházakat emeltek. [141\(126\)](#) Angliában Augustinus röviddel a szigetországba érkezése után megalapította a canterbury St. Péter-Pál egyházat. A háromhajós kő bazilika az ásatások tanúsága szerint halálakor (604) már készen állott. A rákövetkező időben pedig sorozatosan épültek a kőtemplomok. [142\(127\)](#)

A római birodalmon kívül, pl. Morvaországban az elmúlt évszázad ásatásai nyomán egyre-másra kerültek elő a 9. századi kőtemplomok. [143\(128\)](#) Pannóniában a frank korszak kőépítkezéseiről a salzburgi névtelen adatain kívül [144\(129\)](#) eddig a fenékpusztai II. bazilika [145\(130\)](#) három apszisos átépítése és a zánkai oszlopok [146\(131\)](#) tanúskodnak. Elvileg nincs tehát akadálya, hogy Petőházán kőből épített templommal, a bajor-frank egyház korai pannóniai központjával számoljunk. A Petőháza területén fekvő római település ehhez a kő építőanyagot mindenestre biztosította.

[232](#) Az eddigi petőházi leletek arra utalnak, hogy az Ikva melléke és a cukorgyár környéke minden időben lakott volt. A cukorgyár és az Ikva közti mesterséges tó létesítésekor későrézkori péceli (badeni) csontvázas sír, koravaskori telep és kelta csontvázas sírokból származó kardok, lándzsák, nyakperek kerültek elő. [147\(132\)](#) Néhány évvel később a petőházi Kis utcában [148\(133\)](#) és a körülötte fekvő kertekben római sírokra akadtak. [149\(134\)](#) A következő leleteket az Ikva mentén partszakadás hozta felszínre: La Tène-B. kori csontvázas sírokból származó edénytöredékeket. Ekkor derült ki az is, hogy az Ikva mindkét partján bronzkori urnatemető fekszik. [150\(135\)](#) A cukorgyár mögött az Ikvával párhuzamos árok mélyítése alkalmával ismét nagyobb későrómai temetőre bukkantak. [151\(136\)](#)

Számunkra azonban azok az adatok a döntő fontosságúak, amelyek eddig nem szerepeltek az

irodalomban.¹⁵²⁽¹³⁷⁾ 1938-ban a cukorgyár területén a répaúszató építések során sírokat dúltak fel. A leletekből 1954-ben két edény és két bronz karperec a soproni múzeumba került (ltsz. 55. 228. 1–4.). A két jellegzetes későavar díszítetlen edény és a rombuszátmetszetű drótból készült, poncolt díszű karperecpár közelebbi keltezését az a két díszített cserép teszi lehetővé, amelyek az Ikva partján terepbejárás során kerültek elő.¹⁵³⁽¹³⁸⁾ Hullámvonalas díszítésük ÉNy-Magyarország és DNy-Szlovákia számos későavar temetőjének keramikájával rokon, egészen késői, 8. század végi, 9. század eleji típus.¹⁵⁴⁽¹³⁹⁾

A két lelet perdöntő. A 8. század végén, a 9. század elején Petőházán az Ikva partján későavar lakosság telepe, a cukorgyár területén – kelyhünk lelőhelyének közelében – pedig temetője feküdt.

A cukorgyártól 5 km-re, Sarródon 1956-ban Nováki Gyula 3 avar sírt tárt fel, egészen késői, 9. századra mutató mellékletekkel.¹⁵⁵⁽¹⁴⁰⁾ A környéken tehát a 9. század elején jelentős avar lakossággal számolhatunk.

Ebben a környezetben képzelhetjük el azt a korai, 9. századi fa- vagy kőtemplomot, amely a cukorgyár területén állhatott, s amelyben a püspököt eltemették.

Egy, már valószínűleg a honfoglalás idején teljesen elpusztult (később elhordott falú) kő-, különösen pedig fatemplomnak és a benne és körülötte nyugvó szegényes vagy melléklet nélküli temetkezéseknek természetesen kevés régészeti tárgyi emléke lehetett, a kelyhet leszámítva aligha kelthettek különösebb feltűnést.

A cukorgyár területén vagy a környéken a 9. századi templom utáni kutató ásatások megindítására egyelőre nincs fogódzópontunk. Vagy a véletlen, vagy új, modern technikai eszközökkel végzett terep- és talajkutatás adhat csak bizonyos választ feltételezéseinkre.

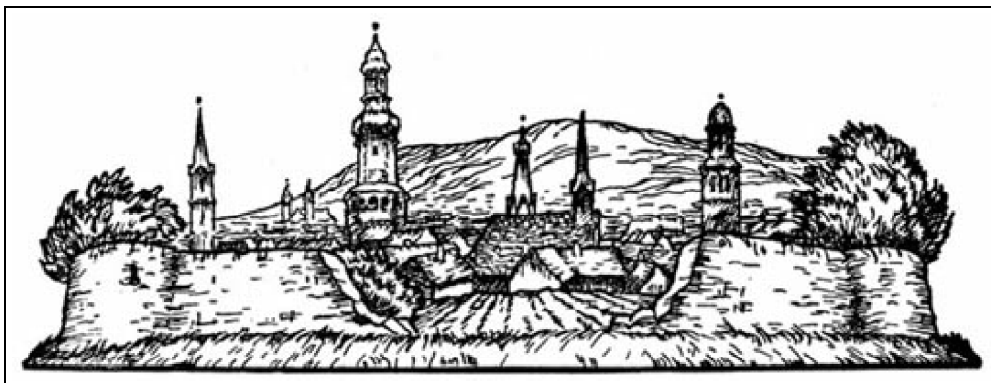
Megjegyzés. E tanulmány első részének megjelenése után az alábbi híradást vettem a petőházi születésű Ikvai Nándortól, a ceglédi Kossuth Múzeum igazgatójától: Magas kort megélt nagyapja bajmi Hadarics József, aki 18 éven át volt Petőháza bírása sokat emlegette a kelyhet s esetleg mint szemtanú (1872-ben született) a következőket mondotta: „Ahol most a vágóhid van, a kert végibe került elő az Ikvából. Csontok is vótak vele”. – Fontos ezzel kapcsolatban a ²³³helyszínt ismerő Ikvai kommentárja: „A nevezett vágóhid nagyapáék háza (most Kinizsi u. 11.) kertje végével egyirányban van, az Ikva Süttör felőli oldalán. Tehát úgy is mondhatni, hogy a hagyomány szerint a nagyapáék háza végiben kerül elő. Kubikusok új medret (egyenest) ástak az Ikvának. A régi vakmeder is nyomon követhető még. Tehát lényegében a kehely nem az Ikvából, hanem az újonnan ásott mederből (amely jelenleg már Ikva) került elő.”

– E híradással mindaz, amit a Cundpald-kehely előkerülési körülményeivel kapcsolatban fentebb valószínűsíteni igyekeztem, még inkább megerősödött: a petőházi kehely sírból, csontokkal együtt került elő! – A gyors és pontos híradást köszönöm Ikvai Nándornak.

Unger János kőfaragó háza a Kellner Sándor utcában (33. szám)

Folytatjuk

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR